Oksana OLIYNIK
Signboards of Kyiv: some aspects of nomination
The contemporary urbanonyms of Kyiv are analyzed, motivated and not motivated nominations of capital establishments are described, regular models category and lexical thematic groups of words that are widely used nowadays on the signboards are marked out in the study.

Людмила Устенко

Фраземіка Пантелеймона Куліша в «Словарі української мови» за редакцією Бориса Грінченка

Українське національне відродження першої половини XIX ст. знайшло свій найбільший науковий вияв в історичних, фольклористичних, етнографічних студіях, а також повнокровно реалізовувалося в оригінальних літературних творах. І якщо на початковому етапі цього процесу провідні діячі розглядали мовознавчі проблеми народу в комплексі завдань, що всіляко заохочували б освічену верству до збереження рідної мови, то вже в 1850-х роках ідея створення словника української мови набула цілком окресленого вигляду, про що свідчить історія з укладанням відомого «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1907–1909). І хай укладання словника ще сприймане утилітарно, як спосіб фіксації мовного матеріалу, але вже сам факт залучення широких кіл української інтелігенції до словникарства свідчить про входження мовознавства до пріоритетних галузей національного відродження.

У першому випуску «Основи» (1861) П. Куліш висловив намір розпочати друк українського словника того самого року. Пізніше, після появи першого тому «Опыта южнорусского словаря» К. Шейковського (1861), на думку Б. Грінченка, П. Куліш відмовився від цієї ідеї. П. Й. Горецький також був переконаний, що, довідавшись про намір К. Шейковського друкувати словник на 35000 слів, П. Куліш припинив роботу над укладанням свого словника [3: 69]. Цілком імовірно, це сталося не так через вихід у світ праці К. Шей-

УДК 811.161.2

ковського, як через політичний тиск і переслідування українофільського руху в Російській імперії в наступні роки. Крім усього іншого, це означає, що матеріал у редакції «Основи» був уже готовий до друку, щоправда, невідомо якою мірою.

Саме журнал «Основа» (1861–1862) вперше на території Російської імперії на новому рівні порушив питання про розвиток української літературної мови на базі народнорозмовних засобів з використанням фонетичного правопису П. Куліша. Як відомо, «душею» «Основи» був П. Куліш, «він брав у ній вельми живу участь, бажаючи виробити добру мову, і все, проза та поезія, переходило через його руки» [1: 176]. У першій книзі «Основи» за 1861 р. у замітці «Про видання українського словника» П. Куліш пише, що *давно* почав збирати для такого словника матеріал, але ці знадоби не вичерпують лексичного запасу мови. Оскільки над укладанням словника української мови працювали також інші особи, П. Куліш звертається до них (Ганни Барвінок, В. Білозерського, М. Костомарова, О. Марковича, П. Мизька, М. Номиса, А. Пестржецького, Т. Шевченка, М. Щербака) з проханням надіслати до редакції «Основи» відповідні матеріали. З ініціативи П. Куліша та М. Костомарова журнал розгорнув велику роботу щодо укладання словника української мови. З цією метою в кінці кожного номера часопису друкували словнички маловідомих українських слів – «Объяснение неудобопонятных южнорусских слов», що були покликані витлумачувати українську лексику неукраїнськомовним читачам.

«Словарь української мови» справив помітний вплив на процес унормування української літературної мови, хоч такої мети упорядник перед собою й не ставив. У передмові до праці він скромно писав: «… Ми не вважаємо пропонований словник ні таким, що вичерпує багатства української мови, ні доведеним до такого ступеня досконалості, яка могла б задовольняти принаймні нас самих, і знаходимо собі виправдання лише в тому, що обмеженість часу, протягом якого треба було виконати всю роботу, була в цьому разі перешкодою, якої не могла збороти крайня напруга сил працівника. Ми вважаємо свою працю першим щаблем на шляху створення наукового українського словника, і усвідомлюючи його численні вади, все ж наважуємося випустити його в світ, щоб дати точку опори подальшій роботі в тому ж напрямі» [10: XXXIII]. Як зауважив А. А. Бурячок, «обсягом свого реєстру, використанням джерел, складом і добором лексики, розробкою семантики, точністю й широтою документації та принципами певної нормалізації лексичного складу української мови «Словник» Б. Грінченка перевершує всі типи попередніх українських словників» [2: 97–98]. Мовознавець за цими

параметрами порівняв Грінченків словник з тлумачними й перекладними лексикографічними кодексами слов'янських мов другої половини XIX – початку XX ст., унаслідок чого зробив висновок, що цю працю варто поставити в один ряд з «Толковым словарем живого великорусского языка» В. І. Даля (1863–1866), «Словарем русского языка, составленным Вторым отелением Академии наук» Я. К. Грота, О. О. Шахматова (т. 1, 1895; т. 2, 1895–1907) тощо. За висловом С. О. Єфремова, це був в «Україні перший словник української мови, про який мріяло й якого домагалось і коло якого працювало багато поколінніх української інтелігенції попереду» [5: 5].

Джерелами для словника стали насамперед етнографічні й фольклорні збірники, а також узагалі друковані твори тих письменників, що, «більш або менш майстерно володіючи словом, разом з тим черпали свій словесний матеріал безпосередньо з народної мови» [10: XXVI]. До таких осіб Б. Грінченко зараховує І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітку, М. Макаровського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ганну Барвінок, М. Симонова (Номиса), П. Куліша. Вірогідно, що до лексичного реєстру Грінченкового словника були залучені й деякі лексичні матеріали, дібрані з пам'яток старої книжної української мови, зокрема з додатку до Літопису Самовидця, виданого 1876 р. у Києві. Серед інших численних джерел Словника названо й словничок-додаток до «Чорної ради» П. Куліша (СПб., 1857), у якому налічувалося 142 слова (як загальновідомих (*башта*, *глузувати* та ін.), так і застарілих (*джура*, *мисюрка*) та діалектних (*шула*, *горлаха*)) з наведеними російськими відповідниками або поясненнями. На думку Б. Грінченка, саме П. Куліш у своїй творчості 50-х – 60-х років XIX ст. вдало поєднував народнорозмовні елементи з матеріалами старої книжної мови [10: XXVI].

Б. Грінченко в передмові до «Словаря української мови» зазначає, що лексикографічні матеріали, які зібрав П. Куліш, перевезли до Харкова (після припинення діяльності «Основи». – Л. У.), «де вони були збільшені новими випискаами, а потім 1864 р. передані до Києва гурткові місцевих літераторів і науковців, що мали намір укласти словник. З надісланих знадобів більшу частину довелося відкинути (*це, певна річ, не стосується чудових Кулішевих матеріалів* (підкреслення наше. – Л. У.)) і взятися за збирання нових матеріалів» [10: XXI]. Отже, роль П. Куліша в процесі створення «Словаря української мови» аж ніяк не другорядна. І це можна побачити не тільки в тому, що він був одним з ініціаторів укладання українського словника, не тільки в матеріалах, які письменник зібрав і опрацював, а й у впливі його оригінальної творчості й на реєстр «Словаря української мови», і на цитатний матеріал цієї лексикографічної праці.

Мета нашої статті – дослідити якісний і кількісний характер ФО, дібраних з різностильових та різножанрових текстів П. Куліша й зафіксованих у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. На думку С. Я. Єрмоленко, використання текстів письменника в названому Словнику свідчить про вплив Кулішевої мови на формування літературних норм [4: 8]. На підставі системного аналізу та кількісних підрахунків розгляданих ФО спробуємо зробити попередній висновок щодо закріплення поглядів П. Куліша на становлення й розвиток українського мовного стандарту в найвідомішому лексикографічному кодексі першої чверті XX ст.

Як дослідила І. Г. Скиба, у «Словарі української мови» наявні 592 реєстрових слова з покликаннями на художні тексти П. Куліша (або 18,1 % від усіх покликань на твори красного письменства) [9: 16]. Дослідивши всі ФО з Кулішевих творів, що зафіксовані в згаданому Словнику, можемо цілком обґрунтовано твердити, що Б. Грінченко використав також тексти ***літературно-критичних праць*** П. Куліша *(«Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті. (Слово на виход Квітчиних повістей)», «Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року»)*; ***перекладів та переспівів*** *(«Переспів Павла Ратая», «Псалтир або книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая. (П. Куліша)»)*; ***підручників*** *(«Граматка»)*. За допомогою методу кількісних підрахунків у Словнику виявлено 388 ФО із 17 Кулішевих творів. Це доволі висока кількість виявлених ФО, оскільки в «Словнику фразеологізмів української мови» (2008) (СФУМ) ми знайшли тільки 194 покликання на винятково художні твори П. Куліша. І це при тому, що в українській лексикографії кінця XIX ст. – початку XX ст. питання фразеографічного опису не були належним чином розроблені. З цього приводу Н. Неровня констатувала: «На жаль, фразеологія як сукупність різного характеру висловів тоді ще не була вивчена й розроблена, авторам словників було важко розібратися в ній, відокремити один тип сполучень слів від інших, дібрати до фразеологізмів потрібні лексичні відповідники тощо, тому у словниках уміщували здебільшого невелику кількість ФО» [7: 156]. Про це свідчать, зокрема, і спостереження самого Б. Грінченка про те, що «в «Малоросійсько-німецькому словарі» Є. Желехівського і С. Недільського 1886 р. фразеологія бідна, прикладів немає; у «Словарі російсько-українському» М. Уманця й А. Спілки 1898 р. у багатьох місцях відсутній переклад російської фразеології; у «Російсько-малоросійському словарі» Є. Тимченка 1897 – 1899 рр. не досконало й повно пояснюється російська фразеологія; «Російсько-німецький словар» О. Поповича 1904 р. взагалі обминув реєстр фразеології» [10: XVIII–XX]. По-друге, такі факти недостатнього використання ФО у словникарстві

суб'єктивно пов'язані ще й з тим, що, як зазначає О. Г. Муромцева, «слово фразеологія як термін у цей період мало значення «сукупність засобів словесного вираження окремої особи чи епохи», що виявляється, наприклад, у такому слововжитку Лесі Українки: «Дерево життя», «дерево пізнання; добра і зла», «цілюща й живуща вода» і т. ін. – все це не тільки силоміць вривається в нашу фразеологію, як тільки ми заговоримо, але й стає ще досі свідомо вибраним «мотивом» для новітніх … творів наших поетів…». Проте в цей же період фразеологія набула переносного значення «порожні фрази, прикрашені, але позбавлені змісту, балаканина», супроводжуваного негативним емоційним забарвленням: «…Замість поглиблять ті факти, які дає первовзір, авторка мусила обкраювати, ослаблювати їх і замість живого змісту наповнювати свої вірші досить ріденькою фразеологією» [6: 129].

З поданих у «Словарі української мови» 388 ФО, дібраних із творів П. Куліша, Б. Грінченко витлумачує всього 71 зворот. Кількісне співвідношення залучених до джерельної бази та витлумачених у Словнику Кулішевих одиниць наведено в подальшій таблиці.

№	Назва твору	Фразеологічні одиниці з творів П. Куліша	
		Кількість поданих у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка	Кількість витлумачених з поданих
1.	Драма «Байда, князь Вишневецький»	6	2
2.	Праця «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті. (Слово на виход Квітчиних повістей)»	6	0
3.	«Граматка»	1	0
4.	Збірка «Дзвін»	18	2
5.	Збірка «Досвітки»	43	3
6.	Ідилія «Дівоче серце»	4	1
7.	Збірка «Іов. Переспів Павла Ратая»	29	4
8.	«Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року»	3	0
9.	Поема «Маруся Богуславка»	19	6
10.	Поема «Магомет і Хадиза» репрезентовано ФО, зворотів	1	0
11.	«Оповідання. З переднім словом М. Чернявського»	2	1

12.	«Драмована трилогія. Частина друга. Петро Сагайдачний»	13	4
13.	«Псалтир, або Книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая. (П. Куліша)»	50	9
14.	Оповідання «Хмельниччина»	2	1
15.	Збірка «Хуторна поезія»	9	0
16.	Драма «Цар Наливай»	24	12
17.	Роман «Чорна рада»	158	26
	Разом:	388	71

Б. Грінченко подає у Словнику, який є тлумачним і перекладним одночасно, ФО з творів П. Куліша не окремо, а серед лексичного матеріалу, у реєстрових статтях, пов'язуючи фразеологізми із заголовним словом. Фразеологія наведена у вихідних формах, з наголосами на словах-компонентах. Напр., **Масти́ти, мащу́, -ти́ш** <…> 5) **Слова́ми масти́ти** «услаждать, утешать, обольщать»: (*Мої* ***слова мастили*** *людям душу.* К. Іов. [Грінченко, II: 408–409]). При цьому реєстровою (вихідною) ФО, дібраною з Кулішевого ідіому, мусив би бути зворот ***слова мастять*** *(чиї кому що)*, а не ***словами мастити***. Далі в Словникові в цій вокабулі подано не паспортизований приклад (*Як стали говорити, словами мастити, мусив же я з коня встати, горілки купити*), що фіксує саме зворот ***словами мастити***; **Бра́ти, беру́, -ре́ш** <…> 23) – **о́чі** «привлекать, притягивать, останавливать вниманіе»: (*Його хата сяла тілько рушниками.... та хорошою, як божий рай, дочкою, що всім* ***брала очі*** *красотою.* К. МБ. Х. 3 [Грінченко, I: 93]).

У Грінченковому Словнику виявлено різні способи пояснення ФО, супроводжуваних ілюстраціями з Кулішевих текстів:

1) тлумачення за допомогою окремих російських лексем і словосполучень: **до ноги́** «дочиста, совершенно»: (*Вкупі з жидами* ***до ноги*** *вирізували.* К. Хм. 60 [Грінченко, I: 395]); **па́сти за́дню** «быть позади всехъ»: (*Тим часом я такий же маю розум, я ні в чому не буду* ***пасти задню***. К. Іов. 25 [Грінченко, III: 100]); **приня́ти сло́во** «заговорить»: (***Приняв*** *ізнов* ***слово*** *божий чоловік.* К. ЧР. 29 [Грінченко, III: 417]); **за мали́м бо́гом** «едва»: (***За малим богом*** *слави й чести казацької братерським боєм не занапастили.* К. ЦН. 221. ***За малим богом*** *Криму... не опанував.* К. ЦН. 219 [Грінченко, I: 60]);

2) пояснення за допомогою наведення російського фразеологічного відповідника (іноді з додатковою лексемою): **да́тися в знаки́** «дать себя знать»: (*Татари й турки* ***дались в знаки*** *й поспільству й шляхті.* К. ЦН. 208 [Грін-

ченко, II: 170]); **на всі за́ставки** «изо всехъ силъ, во всю ивановскую, во все лопатки и пр.»: (*Сі баби ніяк не збагнуть, що сьогодні можна з чоловіком рубатись **на всі заставки**, а завтра гуляти вкупі по братерськи.* К. ЧР. 242. *Гей, ріжте **на всі заставки** музики.* К. ПС. 24 [Грінченко, II: 100]); **на глум пода́ти** «отдать на посмеяніе»: (***На глум** старих звичаїв не **подаймо**.* К. ПС. 23 [Грінченко, I: 291]); **з да́вна, з да́внього да́вна, з да́вніх дове́н** «издавна, съ незапамятныхъ временъ»: *(І батьки наші казали, що зробив ти в **давні давна**.* К. Псал [Грінченко, I: 355]); **да́ти, завда́ти чо́су** «дать трепку»: *(**Задали** ж ми **чосу** дияволенному Кирикові! Крівавого дали прочухана.* К. ЦН. 274 [Грінченко, IV: 473]); **гостри́ти о́чі, язики́** «острить зубы, замышлять противъ кого»: (*І ворог мій на мене **очі гострить**.* К. Іов. 36. ***Язики** на мене **гострять**.* К. Псал. 313 [Грінченко, I: 319]); **хвоста́ вкрути́ти** «сбить спесь»: (*Швидко ми вам **хвоста вкрутимо**! не довго гордуватимете нами.* К. ЧР. 72 [Грінченко, IV: 393]); **ка'-зна-що́** «чортъ знаетъ что, дрянь; чепуха»: *(Прийде ка'-зна-що, ка'-зна-звідки, та й грукотить, як воріт не розламає.* К. ЧР. 5 [Грінченко, II: 202]); **лиза́ти гу́би до ко́го** «за кемъ ухаживать, зариться на кого»: (***Лизав** до молодої **губки**, буркотав як голуб до голубки.* К. МБ. Х. 3 [Грінченко, II: 358]);

3) витлумачення з елементами етимологічного аналізу, коли викладено причини появи ФО: **мені́ й со́духи** «два первыя слова похороннаго песнопенія: «Со духи праведными скончавшуся....»; употребляются въ значеніи: смерть, конецъ»: (*Да ти ж мене й не брязнеш так об землю, щоб тут **мені й содухи**.* К. ЧР. 168 [Грінченко, IV: 164]).

4) пояснення за допомогою найближчих російських відповідників так званих малокомпонентних фразеологізмів: **на кшталт, кшта́лтом (чого́)** «на подобіе, на манеръ» : (*Почали козаки жити **на** лядський **кшталт** із великої роскоші.* К. ЧР. 32 [Грінченко, II: 336]); **до лю́бости** «въ свое удовольствіе, по своему желанію: (*Боклаги з напитками і всякі ласощі. Пий і їж **до** своєї **любости**, хто хочеш.* К. ЧР. 85 [Грінченко, II: 386]).

Ми виявили багато ФО, що функціонують у творах П. Куліша й подані в «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, але не зафіксовані у лексикографічних і фразеографічних кодексах української мови пізнішого часу. Наприклад, ФО **в'яза́ти в ли́ка** «брать въ неволю»: (*Попереду біжить чавуш великий і грамоту султанову читає: **в'язати в лика** всіх, або стинати.* К. ЦН. 212 [Грінченко, II: 358]); ФО **куса́ти ву́са** «виявляти почуття досади, образи»: (*Козаки, прислухаючись, тільки **уси кусають**.* К. ЧР. 314 [Грінченко, II: 332]); ФО **підпуска́ти, підво́зити москаля́** «брехати, обманювати»: (*Не слухайте, батьки, сього ледащиці: **підвезе** він вам **москаля**!.. **Не москаля** я вам **підвіз**, а роблю все по правді.* К. ЧР. 376 [Грінченко, II: 447]);

У Грінченковому словнику знайдено ФО, що також зафіксовані й у СФУМі, але з іншим значенням. Наприклад, ФО **ма́ється до́бре** Б. Грінченко пояснює як «хтось матеріально забезпечений»: (*А як він собі* ***ма́ється до́бре****, то й бояре... і тії за його тягнуть руку.* К. ЧР. [Грінченко, II: 410]). У СФУМі цей зворот видозмінений: **ма́тися (ма́ти себе́) гара́зд** подано зі значенням «добре себе почувати, бути здоровим і щасливим» [СФУМ: 381].

ФО **кла́сти честь на собі́, ходи́ти пра́вим робом, ходи́ти лихи́м робом** у Грінченковому словнику проілюстровані цитатами з творів П. Куліша, названі звороти не зафіксовані у СФУМі, проте наявні в СУМі. ФО **кла́сти честь на собі́** «через повагу до самого себе щось не робити» ілюструється у словниках різними цитатами з творів П. Куліша: (*Давно я потоптав би сю ледарь, та тілько* ***честь на собі кладу***. К. ЧР. 106 [Грінченко, II: 248]); **кла́сти (покла́сти) на собі́ честь** «не бажати принижуватися і втрачати свою гідність»: (*Сідлай коня! Тебе б треба, взявши за шию, вести до обозу на вірьовці, як собаку, та вже я* ***честь на собі кладу****: пограй уже, так тому й бути, в остатній раз на коні* [СУМ, X: 317]). ФО **ходи́ти пра́вим ро́бом** «действовать справедливо», **ходи́ти лихи́м ро́бом** «действовать дурно» супроводжувані цитатами з Кулішевих творів тільки у «Словарі української мови», хоч і зафіксовані у СУМі: (*А хто* ***правим ходить робом****, того милуй.* К. Псал. 13 [Грінченко, IV: 25]); **ходи́ти лихи́м ро́бом** «діяти дурно»: (*І я їх покинув на волю їх серцю; нехай собі ходять лихим своїм робом.* К. Псал. 190 [Грінченко, IV: 25]); **ходи́ти лихи́м ро́бом** «діяти несправедливо, чинити погане, недобре»; **ходи́ти чи́стим (пра́вим) ро́бом** «діяти, чинити, поводитися як належить, по-справедливому» [СУМ, VIII: 582]).

У сучасних кодексах зворот **підверну́ти під кори́то** має тлумачення «позбавити кого-небудь привілеїв, влади і т. ін.»: (***Підвернемо*** *тепер ми* ***під коритo*** *ваших полковників та гетьманів; заведемо на Вкраїні інший порядок; не буде в нас ні пана, ні мужика, ні багатого, ні вбогого* [СФУМ: 381]. Б. Грінченко пояснює цю ФО як «одолеть» і подає дещо усічену цитату: (***Підвернемо*** *тепер ми* ***під коритo*** *ваших полковників та гетьманів* К. ЧР. 285 [Грінченко, II: 284]); ФО **ку́куряча голова́** «некмітлива, нерозторопна, неуважна людина» [СФУМ: 157] у Грінченковому словнику пояснена одним словом «дуракъ» [Грінченко, II: 331]: (*– Що, – каже, – я за* ***куряча голова****! Кого я йду рятувати? Хіба в неї нема жениха боронити?* [СФУМ: 157]); (*– Ми плачемо. А Кирило Тур тоді: «Не плачте,* ***курячі голови****! Вам треба радуватись, а не плакать»* [СФУМ: 157]); «*Не плачте,* ***курячі голови****! Вам треба радуватись, а не плакать»*. К. ЧР. 416 [Грінченко, II: 331]). ФО **жа́дною мі́рою**, яка «вживається для підсилення висловлення; ніяк, нізащо, зовсім і т. ін.» (перев.

із запереч.), подана у СФУМі з цитатами з Кулішевих творів : (– *Бачте, як наші бурсаки-студеї біжать за ворота?* ***Жодною мірою*** *не вдержиш їх, як зачують запорожців* [СФУМ: 393]); (*Попали мене у свої руки прощальники, сиплють срібло-золото, не одпускають од себе* ***жодною мірою*** [СФУМ: 393]). З тим самим значенням ця ФО наведена в Грінченковому словнику, хоч її супроводить тільки одна усічена цитата: (*Не одпускають (прощальники) од себе* ***жадною мірою.*** К. ЧР [Грінченко: II: 431]).

Зворот **вкрути́ти хвоста́** «присмирити, приборкати когось; обмежити кому-небудь свободу дій»: (– *Та постривайте, постривайте, пани кармазини, – гукнув один товстопикий синьокапітанник, – швидко ми вам* ***хвоста вкрутимо****! Не довго гордуватимете нами!* [СФУМ: 116]) Б. Грінченко пояснює як «сбить спесь» й додає до нього усічену цитату: (*Швидко ми вам* ***хвоста вкрутимо****! не довго гордуватимете нами!* К. ЧР. 72 [Грінченко, IV: 393]).

У Грінченковому словнику не всі ФО мають пояснення. Багато з цих зворотів можна виявити серед цитат-ілюстрацій, поданих до реєстрових слів. Наприклад, ФО **із ві́ка в вік** «завжди, постійно, весь час» засвідчено в ілюстрації до слова **жизняни́й**: (*Се воля жизняних непохибних законів, що сила силою* ***із віка в вік*** *була.* К. Дз. 177 [Грінченко, I: 484]); ФО **се́рцем чу́ти** «підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватися про щось» наявна в цитаті-ілюстрації до слова **чуйно**: (*Я* ***серцем*** *чуйно ті печалі* ***чую***. К. Дз. 200 [Грінченко, IV: 477]); ФО **стоя́ти пе́ред очи́ма** «постійно з'являтися в уяві, не зникати» (про образи, картини і т. ін.) подається в реченні-ілюстрації до слова **автенти́чний**: (*Що більш довідуватимемось про неї (старовину українську) з аутентичних джерел, то все виразніш* ***стоятиме*** *вона* ***перед очима*** *нашого духа*. К. Досв. [изд. 1876]. 3 [Грінченко, I: 3]). Ми знайшли понад триста таких прикладів використання ФО. Більшість зі зворотів, не виділених у Грінченковому словнику, але вилучених під час аналізу з речень-ілюстрацій до реєстрових слів, фразеографічно опрацьовані, як-от ФО: **бра́ти о́чі** «вабити своєю красою, яскравістю барв, кольорів і т. ін.» [СФУМ: 54; СУМ, I: 229]: (***Бере очі****, вабить серденько красою*. К. Досв. 68 [Грінченко, I: 120]); **день і ніч** «постійно, весь час» [СФУМ: 191; СУМ, II: 243]: (*(Вістовець) летів одвукінь з Низу* ***день і ніч***. К. ПС. 135 [Грінченко, III: 38]); **гостри́ти язи́к** «збиратися влучно і дошкульно сказати щось, готуватися до якоїсь розмови (перев. неприємної для когось)» [СФУМ: 164; СУМ, II: 145]: (***Язики*** *на мене* ***гострять***. К. Псал. 313 [Грінченко, I: 319]).

Деякі виявлені вислови належать до сучасного активного слововжитку, через що, на нашу думку, мають бути кодифіковані у фразеографічних кодексах. Це стосується, наприклад, зворотів **столи́ погну́лися** «занадто ве-

лика кількість чогось, переважно про страви»: (***Столи*** *його* ***погнулись*** *від м'ясива.* К. Іов. 47 [Грінченко, ІІІ: 232]); **зо жме́ню** «дуже мало»: (*Оглянувся Сомко, аж при йому тільки* ***зо жменю*** *старшини*. К. ЧР. 340 [Грінченко, І: 487]).

Отже, після здійсненого аналізу ФО, що функціонують у мові різножанрових творів П. Куліша та зафіксовані в «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, можемо цілком обґрунтовано твердити: перед національною фразеографією стоїть важливе завдання укласти Словник фразеологізмів ідіолекту письменника. Одним з етапів цієї комплексної роботи міг би стати Словник фразеологізмів, наявних у мововжитку П. Куліша й не засвідчених у лексикографічних (фразеографічних) працях ХХ ст., першим кроком до якого буде ця стаття.

Література

1. Барвінський О. Історія української літератури. – Ч. ІІ – Львів, 1921. – С. 176.

2. Бурячок А. А. Словник Б. Грінченка в контексті слов'янської лексикографії // Борис Грінченко: Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження видатного українського письменника, вченого, громадського діяча. – Ворошиловград, 1988. – С. 97– 98.

3. Горецький П. Й. Історія української лексикографії. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. – 242 с.

4. Єрмоленко С. Я. До 190-річчя Пантелеймона Куліша / С. Я. Єрмоленко // Культура слова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 72. – С. 6 – 15.

5. Єфремов С. Як повстав Грінченків словник // Словник української мови. – К.: Горно, 1928. – С. 5.

6. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій пол. ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Х. : Вища школа, 1985. – 152 с.

7. Неровня Н. З історії української фразеології і фразеографії та їх сучасні проблеми // Українське мовознавство / Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 38. – К., 2008. – С. 152 – 159.

8. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підруч. / В. М. Русанівський. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.

9. Скиба І. Г. Регіональне та інтеррегіональне в українській лексикографії кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 19 с.

10. Словарь української мови : у 4 т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Грінченко]. – К. : Вид-во «Довіра», 1997. – (Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом).

Джерела

Грінченко Словарь української мови : у 4 т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Д. Грінченко]. – К. : Вид-во «Довіра», 1997. – (Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом).

К. Бай. Куліш П. Байда, князь Вишневецький. Драма. – Спб., 1885.

К. Дз. Куліш П. Дзвін. Староруські думи й співи. – Ж., 1893.

К. Досв. Куліш П. Досвітки. Думи й поеми. – Спб., 1862.

К. Дс. Дівоче серце. Ідилія П. А. Куліша. – К., 1876.

К. Іов. Іов. Переспів Павла Ратая (П. Куліша). – Л., 1869.

К. МБ. П. Куліш. Маруся Богуславка. Поема. (Літературно-науковий вісник, 1899, кн. X, XI, XII; 1901, кн. II, III).

СУМ Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

СФУМ Словник фразеологізмів української мови : [укл.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка. 2008. – 1097 с.

К. ПС. Куліш П. Драмована трилогія. Частина друга. Петро Сагайдачний. – Х., 1900.

К. Псал. Псалтир або книга хвали Божої. Переспів український Павла Ратая (П. Куліша). – Л., 1871.

К. Хм. Хмельниччина. Історичне оповідання П. Куліша. – Спб., 1861.

К. ЦН. Куліш П. Драмована трилогія. Цар Наливай. Староруська драма. – Х., 1900.

К. ЧР. Чорна рада, хроніка 1663 року. Написав П. Куліш. – Спб., 1857.

Lyudmyla USTENKO

Actuality of conclusion of Idioms idiolect writer's Dictionary was motivated.

Phraseological units from different styles and different genres in Panteleymon Kulish's texts which are fixed in «Ukrainian Dictionary» published by Borys Grinchenko were analysed in the article. Analysis of idioms interpretation in different lexicographical codes was held. Not the same ways of explanation of phraseological units which are accompanied by illustrations from Kulish's writings were stressed.

Keywords: phraseological unit, dictionary, national phraseographic, vocabulary, lexicography, lexicographical material.